

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Проаналізовано основні проблеми регламентації умовно-дострокового звільнення. Установлено, що для ефективного застосування цього виду звільнення від відбування покарання необхідно закріпити у законі перелік обов'язків, які можуть бути покладені на звільненого під час невідбутої частини покарання.

Ключові слова: правові наслідки, обов'язки, умовно-достроково звільнений, невідбута частина покарання.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану національної та світової кримінальної політики засвідчує, що її визначальною рисою є гуманізація кримінально-правової репресії. Пріоритетами цієї діяльності є докорінна зміна існуючих кримінальних і кримінально-виконавчих правовідносин та їх урегулювання відповідно до вимог міжнародно-правових актів і Конституції України. Реформа кримінального законодавства, як і реалізація чинних кримінально-правових норм, передбачає якнайширше використання досягнень правової науки, усвідомлення та врахування соціальних реальностей, аналіз позитивного й негативного досвіду кримінально-правової практики. За таких умов серед багатьох теоретичних і практичних завдань, які потребують вирішення, своєю актуальністю й новизною виділяється розробка правових та організаційних засад умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. в умовах необхідності гарантування конституційних прав громадян в Україні вдосконалення порядку застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання як засобу, спрямованого на скорочення терміну ізоляції засудженого в разі дотримання ним низки відповідних умов, потребує подальшого розвитку.

Актуальність обраної теми обумовлюється і тим, що, незважаючи на зміни у законодавстві України, питання визначення суті умовно-дострокового звільнення, а також підстави, умови та правові наслідки його застосування потребують комплексного дослідження. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є одним із різновидів звільнення від відбування покарання та являє собою окремий інститут, в якому безпосередньо знаходять своє відображення принципи гуманізму кримінального та кримінально-виконавчого права, індивідуалізації та диференціації виконання покарання, раціонального застосування заходів примусу, засобів виправлення та стимулювання правослухняної поведінки засудженого. Можливість дострокового звільнення від покарання створює у засуджених прагнення до виправлення та ресоціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених, наприклад Ю. М. Ткачевський, І. Д. Перлов, В. В. Скибицький, З. І. Зельдов, В. М. Трубников, О. М. Бандурка, Г. В. Дровосеков, Л. В. Кузнецова, А. З. Перелигін, Л. Є. Орел та інші в наукових працях досліджували умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, однак вивчення цього інституту залишилось актуальним і сьогодні.

Відповідно до кримінального законодавства України достроковість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання полягає у припиненні правових обмежень, пов'язаних із відбуванням певного виду покарання раніше строку, встановленого вироком суду. Умовний характер цього виду звільнення визначається висуненням до умовно-достроково звільненого умови дотримання під час невідбутої частини строку покарання певних умов.

На сьогодні відповідно до статті 81 Кримінального кодексу (КК) України до умовно-достроково звільненого висувається лише одна умова – не вчинити нового злочину під час невідбутої частини покарання. у разі вчинення будь-якого злочину звільненою особою умовно-дострокове звільнення скасовується, і покарання призначається за сукупністю вироків. Таким чином, правові наслідки умовно-дострокового звільнення передбачено у законодавстві [1].

Метою статті є аналіз правових наслідків застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Виклад основного матеріалу. у разі застосування умовно-дострокового звільнення подальша «доля» невідбутої частини покарання цілком залежить від самого засудженого. Його поведінка під час іспитового строку може бути або позитивною, або негативною, а від цього залежать правові наслідки застосування зазначеного інституту.

Аналіз чинного кримінального законодавства (ст. ст. 81, 107 КК України) дозволяє виділити такі правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

По-перше, найбільш сприятливим наслідком застосування умовно-дострокового звільнення, який свідчить про остаточне виправлення засудженого, є невчинення ним під час невідбутої частини покарання

нового (будь-якого) злочину, в такому випадку вирок суду вважається виконаним та автоматично втрачає свою силу.

По-друге, найбільш несприятливим наслідком умовно-дострокового звільнення, який свідчить про те, що засуджений не виправився, є вчинення ним нового злочину під час іспитового строку. у цьому разі відповідно до частини 4 ст. 81 КК України умовно-дострокове звільнення відміняється, і суд до покарання, призначеного за новим вирок, повністю або частково приєднує частину покарання, невідбуто за попереднім вирок. Таким чином, учинення нового злочину під час невідбутої частини покарання є єдиною підставою скасування умовно-дострокового звільнення. Однак вимогу не вчиняти злочин адресовано всім громадянам України, незважаючи на те, відбувають вони покарання чи ні, і її виконання є їх конституційним обов'язком.

Треба зазначити, що на сьогодні склалася ситуація, за якої умовно-достроково звільнений під час невідбутої частини покарання може дозволити собі будь-яку негативну поведінку, наприклад учиняти адміністративні правопорушення чи вести антисоціальний спосіб життя, і це не буде підставою скасування умовно-дострокового звільнення та повернення особи до реального відбування покарання, і лише у разі вчинення нового злочину особі буде призначено покарання за правилами сукупності вироків.

З іншого боку, відповідно до Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», адміністративний нагляд встановлюється щодо таких категорій осіб: 1) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; 2) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 3) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження Національної поліції України, систематично вчиняють правопорушення [2].

Однак умовно-дострокове звільнення виступає пільгою, проявом довіри до засудженого, який відповідно до законодавства довів своє виправлення. На думку автора, суть умовно-дострокового звільнення є прямо протилежною призначенню адміністративного нагляду, який встановлюється за небезпечними для суспільства звільненими особами. Тому треба зазначити, що можливість встановлення такого нагляду не може вирішити всього питання, пов'язаного з антисуспільною поведінкою умовно-достроково звільнених. Для вирішення цієї проблеми необхідно до умовно-достроково звільненого застосовувати засоби режиму

випробування під час іспитового строку та впорядкувати механізм контролю за зазначеною категорією осіб.

Так, В. В. Скибицький наголошує на проблемі заниженої вимогливості до умовно-достроково звільнених і на необхідності значно посилити вимоги морального порядку (дотримання правил співжиття, чесний труд), надати право суду під час звільнення накладати на засудженого виконання певних обов'язків (оволодіти професією, вчитися, утримуватись від певних зв'язків тощо), а також можливість вирішувати під час іспитового строку питання про застосування невідбутої частини покарання в тому випадку, якщо засуджений не бажає змінити свою аморальну поведінку, не виконує покладені судом обов'язки й ухиляється від виховного впливу [3, с. 156].

Не вирішує проблему нагляду за умовно-достроково звільненими особами і новий Закон України «Про пробацію». Відповідно до частини 2 ст. 7 цього закону серед підстав застосування пробації ухвала суду про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання не згадується [4].

Спираючись на те, що призначення умовно-дострокового звільнення полягає у сприянні успішному переходу засудженого від вимог режиму відбування покарання до правослужняного життя у нормальному суспільстві, доцільно внести певні зміни до норм, що регулюють умовно-дострокове звільнення. Надання умовно-дострокового звільнення повинно супроводжуватись особливими умовами, а також заходами сприяння у ресоціалізації та контролю, які мають за мету повернення засудженого до нормального життя у суспільстві. у законі необхідно передбачити вичерпний перелік конкретних обов'язків, яких повинен дотримуватись умовно-достроково звільнений під час невідбутої частини покарання, що сприяло б його успішній ресоціалізації. Закріплення певних обов'язків за такою особою, з одного боку, підвищить відповідальність звільненого за свою поведінку під час іспитового строку, а, з іншого – забезпечить індивідуальний підхід до кожного звільненого й допоможе у його ресоціалізації. Саме у покладанні на умовно-достроково звільненого певних обов'язків і контролі за їх виконанням, а також у скасуванні умовно-дострокового звільнення, якщо ці вимоги не виконуються, і має проявлятися умовний характер цього виду звільнення.

Треба погодитись з Ю. М. Ткачевським, який зазначає, що покладені на умовно-достроково звільненого обов'язки повинні бути конкретними та виконуваними. Не можна, наприклад, зобов'язати звільненого підвищити свій культурний рівень, бо невизначеність цього обов'язку й тому неможливість його виконання є очевидними [5, с. 25]. А. А. Горшенін наголошує на неможливості виконання такого обов'язку, як необхідність пройти курс лікування від ВІЛ-інфекції, враховуючи велику вартість такого курсу та матеріальне становище засудженого [6, с. 148].

Треба зазначити, що норми, які закріплюють право покладати на умовно-достроково звільнених певні обов'язки, вже давно притаманні багатьом законодавствам закордонних країн. Надання умовно-дострокового

звільнення супроводжується особливими умовами, а також заходами сприяння у ресоціалізації та контролем, які мають за мету повернення засудженого до нормального життя у суспільстві.

У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 24.09.2003 «Про умовно-дострокове звільнення» зазначено, що з метою зменшення ризику скоєння повторного злочину звільненими умовно-достроково має існувати можливість покладення на них з урахуванням їх особистості таких обов'язків: виплатити компенсацію чи відшкодувати шкоду потерпілому, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, працювати або займатися будь-якою іншою позитивною діяльністю, наприклад навчатися або пройти професійну підготовку, брати участь в індивідуальних програмах розвитку, не проживати у певних місцях, не відвідувати певні місця (п. 8). у випадку незначних порушень у виконанні покладених обов'язків компетентний орган повинен винести попередження. у разі серйозних порушень може бути ухвалено рішення про відміну умовно-дострокового звільнення (п. 30) [7].

Необхідно враховувати той факт, що умовно-достроково звільнений вже реально відбув частину покарання та зазнав низку правообмежень. Тому під час визначення певних обов'язків, які можуть бути покладені на нього, необхідно враховувати особливості застосування саме умовно-дострокового звільнення. Право суду покладати певні обов'язки на умовно-достроково звільненого надає широку можливість використовувати їх для індивідуального підходу для кожного засудженого та скоєного їм злочину, тому що заздалегідь неможливо передбачити кримінально-правові та громадські заходи впливу, необхідні для закріплення виправлення конкретної особи. Разом із тим відсутність чітко закріплених у законі конкретних правообмежень створює можливість неконтрольованого їх застосування з боку суддів, тому вимоги до умовно-достроково звільненого повинні бути чітко сформульованими й конкретними та враховувати реальну можливість їх виконання. Такі вимоги можуть певною мірою обмежувати свободу діяльності умовно-достроково звільненого, але в цьому знаходить свій прояв плата за надану довіру, адже умовно-дострокове звільнення, з одного боку, не позбавляє винного від карального впливу, а з іншого – виступає засобом випробування, утримує звільненого від здійснення нових злочинів. Таким чином, для підвищення ефективності застосування інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання в українському кримінальному законодавстві необхідно запровадити перелік обов'язків, які можуть бути накладені на умовно-достроково звільненого.

Висновки. Отже, враховуючи практику застосування інституту умовно-дострокового звільнення закордонних країн та особливості національного законодавства, для закріплення виправлення умовно-достроково звільнених та їх успішної ресоціалізації впродовж невідбутої частини покарання на них повинні покладатися певні обов'язки, які мають відповідати встановленим вимогам, а саме бути конкретними, чіткими й

виконуваними; перелік таких обов'язків повинен закріплюватись нормами кримінального права, а саме статтями 81 і 107 Кримінального кодексу України; застосовуватись тільки судом та бути вичерпним.

З урахуванням викладеного вважаємо доцільним установити такий перелік обов'язків, які можуть бути покладені на умовно-дostroково звільненого під час невідбутої частини покарання:

- не змінювати без повідомлення відповідного державного органу постійного місця проживання, роботи чи навчання;
- влаштуватися на роботу або стати на облік до служби зайнятості впродовж місяця після умовно-дostroкового звільнення;
- не менше двох разів на місяць з'являтися для реєстрації у відповідний державний орган;
- відшкодувати завдані злочином збитки у встановленому судом розмірі;
- здійснювати матеріальну допомогу родині у межах своїх можливостей;
- пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або венеричного захворювання;
- не відвідувати певні місця, в яких розпивають спиртні напої (бари, ресторани, трактири);
- утримуватись від спілкування з особами, які займаються злочинною діяльністю або були засуджені за скоєння злочинів.

Невиконання умовно-дostroково звільненим покладених на нього обов'язків повинно призводити до певних негативних правових наслідків. у такому вигляді такі наслідки умовно-дostroкового звільнення набудуть нової якісної характеристики – інститут звільнення від відбування покарання стане дійсно умовним, якщо буде передбачена можливість його відміни в разі недотримання встановлених судом обов'язків або вчинення нового злочину.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 15.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: закон України від 01.12.1994. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.
3. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. Киев : Наукова думка, 1987. 183 с.
4. Про пробацію : закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
5. Ткачевский Ю. М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. *Вестник Московского университета. Серия 11: Право*. 1997. № 2. С. 14–28.
6. Горшенин А. А. Законодательная регламентация условно-досрочного освобождения от отбывания наказания несовершеннолетних на

постпенетенциарной стадии. «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2005. № 4. С. 144–150.

7. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про умовно-дostroкове звільнення»: міжнародний документ № Rec (2003) 22 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_665 (дата останнього звернення 20.10.2018)

Стаття надійшла до редакції 18.06.2019.

Дарья Владимировна КАЗНАЧЕЕВА,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков, Украина)

ПРОБЛЕМЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

Проанализированы основные проблемы регламентации условно-досрочного освобождения. Установлено, что для эффективного применения этого вида освобождения, необходимо закрепить в уголовном законодательстве перечень обязанностей, которые могут налагаться на условно-досрочно освобожденных в течение неотбытой части срока наказания.

Ключевые слова: правовые последствия, обязанности, условно-досрочно освобожденный, неотбытая часть наказания.

Daria V. KAZNACHEIEVA,
PhD in Law, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF REGULATING PAROLE

The author of the article has analyzed the main problems of the regulation of parole. It has been established that in order to effectively apply this type of release, it is necessary to consolidate the list of duties in the criminal law that may be imposed on convicts on parole in part of the unserved sentence.

Key words: legal consequences, duties, a convict on parole, unserved sentence.